

Милан Ђурчинов

КОНТАКТИ НОВИЈЕ МАКЕДОНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ СА САВРЕМЕНИМ ЈУГОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНИМ ТОКОВИМА

Проблем контаката новије македонске књижевности са осталим југословенским литературама још увек недовољно заокупљује пажњу македонске књижевне науке. Она га, углавном, третира маргинално у оквиру књижевноисторијских студија посвећених старијим раздобљима. Интенције овога рада усмерене су ка потреби да се нешто више светлости баци управо на најновији период развита македонске књижевности, од Ослобођења до данас, који је у погледу веза и прожимања са осталим литературама, вероватно, један од најбогатијих. И то не на читав овај период већ на онај његов развојни лук на коме се ови контакти указују као најнезаобилазнији и најјачи у интензитету. Стављамо акценат на сусрете једне младе националне књижевности са савременим, модерним струјањима не толико због неког посебног афинитета према њима већ због чињенице да је управо ту високи степен међусобне књижевне дифузије изазвао многе креативно потстицајне ефекте који су у далеко већој мери него претходна раздобља полузатворености придонели осамостаљењу и естетској еманципацији нагло пробуђене књижевне структуре.

Контакти новије македонске књижевности са осталим југословенским литературама нису мали ни у почетном периоду, првих година након Ослобођења, али шире отварање према другим књижевним срединама, осећање заједништва једне нове и измењене културне и књижевне климе, уз широко отварање према читавом свету, никада се у тој мери не изражава аналогним реаговањима и тесном узајамном сарадњом, везама и коинциденцијама, као у том живом и динамичном раздобљу.

Новију македонску књижевност морамо притом третирати у оквиру њеног специфичног и у много чему *атипичног* књижевноисторијског развита. Тој се својственисти, вероватно највише приближава оно објашњење које га сагледава у склопу проблема неравномерности развита појединих националних књижевности унутар тзв. „источноевро-

пске књижевне зоне” XX века. Случај новије македонске књижевности у том смислу веома је близак развиту белоруске књижевности с почетка XX века, који помиње Александар Флакер у својој књизи *Стилске формације*. Исказ белоруског песника Максима Багдановича о специфичној еволуцији белоруске књижевности након 1905. године умногоме је аналоган збивањима у новијој македонској књижевности пет деценија касније, па га стога вреди навести:

„Кроз осам до девет година свог правог постојања, – пише Багданович, – наше је песништво прошло све оне путеве, а делом и стазе, које је европско песништво утабало кроз више од стотину година. Од наших би се стихова дао лако саставити ‚кратки репетиториј‘ европских књижевних праваца последњег столећа: сентиментализам, романтизам, реализам и натурализам, напokon и модернизам”¹.

Посматрајући развитак македонске књижевности с почетка 50-их година, нешто би се слично могло рећи и о бурној смени стилова и поступака који су је захватили у њој извршили веома дубоке трансформације у посве кратком временском интервалу.

Поезија

Пример новије македонске поезије, тог својеврсног феномена читавог југословенског послератног литерарног искуства, више је него парадигматичан у том погледу. Ослоњена на драгоцено Рациново искуство, на народну песму и фолклорна предања, управо је она кренула крупним и убрзаним корацима првих послератних година. Аутентични сјај нашег поетског говора, међутим, убрзо почињу да угрожавају реторичност и патетика, општа места и механичко подражавање фолклорних облика. На самом почетку 50-их година плима тзв. „интимне лирике” проширује и оплемењује њене тематске и мотивске токове, али до правих, суштинских преображаја у њеним дубинским језичким слојевима није могло доћи без подстицајних веза и контаката са песничким структурама из осталих наших књижевних средина код којих су богата европска искуства већ од раније била асимилована и самосвојно потврђена.

Након подстицајних импулса Крлеже и Цесарца у односу на утемељача новије македонске лирике, Косту Рацина, након коинциденције и оствареног контакта са младим словеначким песницима на преласку из 40-их у 50-те године, долази до несумњивог озрачења новије македонске

¹ Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Загреб, 1976, стр. 65.

лирике идејама песника из тзв. „београдског надреалистичког круга” и за-
снимање надреалистичког поетског искуства код једног дела младе маке-
донске песничке плејаде. Погледи и песничка остварења Марка Ристића,
Душана Матића, Оскара Давича врше свој несумњиви и благотворни
утицај на једно од највиталнијих крила младе македонске књижевности,
посебно у поезији. Настојања да се песнички доживљај приближи једном
савременом осећању света и изрази песничким језиком универзалних
конотација, да се песничком језику призна статус „језика у језику” (које
видљиво одликује стваралаштво младих на страницама „Младе литера-
туре” и „Разгледа” с почетка 50-их година) тешко да се могу схватити без
веза са песницима поменутог круга, чије је поетско и есејистичко прису-
ство на ступцима авангардно настројене македонске књижевне периодике
тог раздобља више него евидентно. О великим сличностима у програм-
ским начелима београдских „Сведочанстава” из 1952. и скопских „Разгле-
да” из 1953. већ смо на једном месту говорили. Али, не само програмским.
Постоји велика подударност између Ристићевих, Матићевих и Давичо-
вих погледа из тог периода са написима и полемичким расправама које на
страницама „Разгледа” воде у то време Димитар Солев, Бранко Пендовски
и други представници новог таласа младе македонске књижевности. Није,
вероватно, нимало случајно што средином 50-их година долази и до на-
глашено живе рецепције младе модерно оријентисане македонске поезије
и прозе Г. Тодоровски, М. Матевски, Д. Солев, В. Урошевић) на страница-
ма београдског часописа „Дело”, а ускоро и првих посебних књига младих
македонских песника на српскохрватском језику. Као што, свакако, није
случајно што се у *Антологији савремене југословенске поезије* Зорана Ми-
шића, објављене 1959. године у Паризу нашла и троделна песма Матеје
Матевског, пропраћена следећим речима:

„Једна нова литература рођена је са револуцијом, литература
македонског народа. Предратни монархистички режим оспоравао
је Македонцима сва права, на првом месту да имају свој језик; један
једини песник. Коста Рацин, објавио је пре рата плакету стихова на
језику који се онда сматрао за дијалект. Данас Македонија има своју
књижевност, из године у годину све плоднију. Ако се у прози осећа
још извесно закашњење, песници (Блаже Конески, Ацо Шопов и
др.) укључили су се одмах у савремена стремљења. А млада гене-
рација (Матеја Матевски, Гане Тодоровски и други) претставља већ
авангарду југословенске поезије”².

² Зоран Мишић, *Реч и време I, Искушења поезије*, Београд, 1963, стр. 189.

Један други крак подстицајних импулса ишао је преко иновантног песничког искуства Васка Попе. Притом треба имати у виду следеће: ситуација у македонској књижевности у једном се битно разликовала од ситуације у осталим југословенским литературама. Док се у овим потоњим веома често радило о обнови погледа и приступа књижевном чину као настављање идеја присутних и у периоду између два рата, у македонској књижевности није могло бити речи о успостављању таквих континуитета. Нову, модерно усмерену књижевност требало је стварати без ослоњања на сопствену модерну традицију у оном смислу у коме је она постојала у осталим југословенским књижевним срединама. Требало је ту „модерност” истовремено и упознавати и прихватати и – самостално стварати, по диктату сопственог осећања и сензибилитета, испитујући нове, неслућене могућности ослобођеног језика, али и доводећи распрегнути поетски израз у везу са сопственом, запретаном духовношћу и традицијом. Стога контакт са песништвом Васка Попе дотиче један битан, готово пресудан моменат у развоју новије македонске поезије. Он коинцидира са раскидом са декоративно-удварачким односом према фолклору и традицији, са откривањем оне праве, дубоке, живе и аутентичне традиције која не заробљава модерног песника, већ га мобилише и инспиративно подстиче. Попин песнички идиом својом лапидарношћу и строгом дисциплином сигурно има свог утицаја и на процес обуздавања барокнофолклорне орнаментике и интимистичке стихијности које су низ година чиниле обележје великог дела новог македонског песништва. Нова структурираност песничког језика, напуштање класичног стиха и традиционалне поетике, што се запажа у најбољим песничким збиркама македонских песника око 1955, у несумњивом су творачком сродству са великим заокретом који у послератној српској поезији остварује аутор *Коре и Непочин-поља*.

Проза

Слична се прожимања могу запазити и у домену уметничке прозе, мада се овде она одигравају са извесним закашњењем, већ и због познате чињенице о помањкању ширег ослоњања у традицији и посебно због одсуства белетристичких искустава на македонском језику у периоду између два рата. Преплитање старог и новог, архаичног и савременог, реалистичко-дескриптивног и модерно-експресивног ни у једном другом подручју није тако карактеристично као на плану прозе. Македонска проза свакако заостаје за поезијом у првој декади слободног развитка,

али се и у њој, већ средином 50-их година могу сагледати знаци све изразитијег буђења и све изразитијег ослобађања од првобитних конвенција. Брзе трансформације захватају и одигравају се како у оквиру убрзане еволуције већ познатих прозаиста (имамо у виду утемељаче савремене македонске уметничке прозе Владу Малеског и Славка Јаневског и велике распоне који раздвајају њихова прва белетристичка сведочанства од оних, остварених током 50-их година) као и нове, млађе ауторе, представнике у то време долазећих генерација – Димитра Солева, Благоја Иванова, Бранка Пендовског, Бранка Варошлију –, који радикално уносе нове, авангардне белетристичке поступке у простор македонског прозног израза и својим присуством умногоме мењају слику савремене македонске приповетке и романа.

Код представника прве генерације тема рата и НОБ-а, готово доминантна у овом интервалу, појављује се у посве измењеном светлу, озрачена присуством оних југословенских прозних писаца који, попут Михаила Лалића у *Свадби*, Добрице Ћосића у роману *Далеко је сунце* и Оскара Давича у *Песми*³, ослобађају ову магистралну тему шаблона и црно-белих пројекција, проширују дијапазон моралних и психолошких могућности у њеном третману и указују на нове експресивне валере у њеној интерпретацији.

Али и не само у оквиру поменуте теме. Модерни прозни рукопис младе македонске белетристике окренут градском амбијенту и урбаном сензибилитету (Д. Солев, Б. Иванов) и најчешће заснован на минуциозном одсликавању унутрашњих људских стања у тесном је дослуху са оним суштинским трансформацијама које су у том периоду захватиле читав југословенски прозни контекст, а уз то и са наративним проседеима Пруста, Жида, Хемингвеја, Фокнера, писаца који се у том тренутку у Македонији још не преводe, али који се несумњиво пажљиво читају, о којима се често пише и чији су трагови у отварању нових модернијих хоризоната пред погледом македонског прозаисте више него препознатљиви.

Драма

На плану драмске књижевности у поменутом периоду аналогних дотицаја готово и да нема, што је тешко објашњиво с обзиром на изражену традицију македонске драме у времену између два рата. Недовољна

³ Нешто више о томе покушали смо рећи у раду *Послератни српски роман и развој романа у савременој македонској књижевности*, Научни састанак слависта у Вукове дане, МСЦ, Београд, 1978, стр. 113–122.

продукција, остајање на анахроидним облицима и несумњиво заостајање у стваралачком смислу ту чине своје. О извесном утицају савременијих проседеа и живљег контакта са осталим југословенским и светским искуствима у домену драме могуће је говорити тек крајем 50-их година, па и онда уз извесна ограничења.

Књижевна критика

Везе са осталим нашим литературама и ширим европским књижевним контекстом тешко је разумети ван увида у спектар књижевних идеја на подручју критике и критичког вредновања. Динамични и резолутни раскид са једнообразним и монистичким приступима литератури, грађење темеља једне посве нове климе естетског плурализма која је у македонском књижевном животу била инагурисана већ средином 50-их година у тесној је зависности од жустрог обрачуна младе македонске књижевне критике са теоријом одраза и идеолошким прагматизмом који је, негован у духу Тодор Павловљевих теза, имао јаког упоришта у књижевно-критичкој мисли првих година након Ослобођења. А тај се обрачун није могао остварити ван контаката и подстицајних импулса и охрабрења која су долазила из осталих југословенских књижевних средина. Треба само прелистати македонску књижевну периодику овог раздобља да би се видело колико се много преводи и коментарише теоријско-естетичка и критичко-есејистичка мисао модерног усмерења, једнако југословенска, колико и светска. На челу панораме нових идеја стоји Крлежина мисао. Велики је одјек његовог Љубљанског реферата, а и осталих текстова који следе. „Разгледи” уступају широки простор кључним есејима Марка Ристића и Јосипа Видмара. Помно се прате и са великим интересовањем читају критичка иступања Борислава Михајловића-Михиза, Зорана Мишића, Јанка Коса. Уз обновљена београдска „Сведочанства” и, нешто касније, часопис „Дело”, загребачки „Кругови” и љубљанска „Беседа” врше свој несумњиви утицај у формирању нових вредносних критеријума у младој македонској књижевној критици.

*

Нема никакве сумње да се у случају новије македонске књижевности и њене „убрзане естетске еволуције” с почетка 50-их година радило о снажном препороду у току кога је она у кратком временском интервалу

савлађивала многобројна светска књижевна искуства (од симболизма и футуризма, до експресионизма и надреализма) у функцији обликовања свог самосвојног израза и бржег хватања корака са осталим југословенским литературама.

Њене контакте са осталим југословенским, па и европским књижевностима ваља стога превасходно посматрати у равни њиховог подстицајног дејства којим се буде запретани стваралачки потенцијали и ничу аутентични и оригинални књижевни облици, изазивају паралелизми и коинциденције, све до узајамних креативних прожимања у каснијим периодима када и сама новија македонска поезија почиње да зрачи и врши благотворни утицај у свим нашим књижевним срединама.